

Čitateľ môže držať v ruke peknú zbierku pamiatok ľudovej kultúry v Above. O Above, ktorý je rozmanitým a krásnym regiónom, ale žiaľ z viacerých hľadísk aj znevýhodneným, sa často hovorí v negatívnom slova zmysle. Hoci za prítomnosťou, ktorá je plná problémov, sa skrýva bohatá minulosť a vzácne tradície. Spoznanie a výskum týchto aspektov, môže posilniť naviazanosť a náklonnosť tu žijúcich ľudí k svojim bydliskám.

Tieto vety píše etnografka Dr. Márta Fűgedi v predslove diela Abaúji szőttesek (Tkaniny z Abova).

Samospráva mesta Encs, ktorá je centrom tejto krásnej oblasti, plnej prírodných a kultúrnych pokladov, sa pokúša vydať po stopách abovských tradícií.

Stará sa o existujúce, už zozbierané predmety, hodnoty a vedomosti. Popri tom, sa snaží nájsť nové zdroje a materiály.

Musíme znovu ukázať identitu nášho regiónu, čím chceme posilniť odhodlanie, sebavedomie, túžbu žiť a vykonať zmeny u tých, ktorí tu žijú. To všetko nezáleží len na finančných možnostiach, veď naša intelektuálna činnosť, naše plánovanie je neobmedzené. Táto oblasť má nesmiernu fyzickú ale aj duchovnú hodnotu, ktorú sme ešte doteraz nevyužívali v plnej miere, hlavne v oblasti nášho sebaurčenia. Úspechy v takýchto výzvach nám dávajú možnosť objavovať hodnoty a pripomínať si minulosť k tomu, aby sme vytvorili reálnu, ale aj povzbudzujúcu víziu do budúcnosti.

Je ale dôležité, aby uchovávanie tradícií sa dotklo čím širšej komunity a zapojilo sa do nej čím viac ľudí, ktorí by sa v najväčšej možnej miere mohli oboznámiť s kultúrou minulých období, nielen v našom regióne, ale hoci aj za štátnou hranicou.

Jednou z možností, ako to docieľiť je aj táto brožúra, ktorú Vážený čitateľ drží práve v ruke.

Spolu s mestom Moldava nad Bodvou, ktoré patrí do starej Abovsko-turnianskej župy, sme vybrali väčší výsek ľudovej tradície, remeslá v Above, v rámci toho kroje a ľudové odevy, ktoré dôkladnejšie môžeme spoznať (predstaviť) v našom regióne a aj mimo neho.

Gergely Mikola primátor

Sándorné Szabó – Erzsébet Nikházy – sa narodila v roku 1928 v obci Hajdúnánás a vyrastala v Hernádszentandrás. Získala učiteľský diplom a neskôr aj diplom z odborov matematika a fyzika, je uznávanou miestnou historičkou a viackrát ocenenou ľudovou umelkyňou. Žije v meste Encs. Neúnavne pracuje v spoločenských a mimovládnych organizáciách a jej práca bola v mnohých oblastiach ocenená s vyznamenaním.

Teta Eržika zbierala, tvorila a učila celý život.

Koncom 70. rokov si spolu s manželom, Sándorom Szabóom, a neskôr už len sama, robila zbierku tkanín. V jej zbierke sa nachádza viac ako 150 kusov tkanín z Abova. Takto sa stala známou, nakoľko v Above na prelome storočia, ženy vyrábali také tkaniny, ktoré mali jedinečné vzory v celej krajine. V roku 1979 spoločne s niekdajším Okresným kultúrnym strediskom Františka II. Rákociho, vyhlásili prvýkrát v meste Encs, súťaž v ľudovej výzdobe „Abovské kvety“, po ktorej nasledovala výstava dekoratívnych umení „Abovské kvety“, ktorá sa skladala zo zhromaždených tkanín a textílií. Týmto vytvorila desaťročia trvajúcu tradíciu v Encsi a v údolí Hornádu.

Zo zozbieraných prúžkov nakreslila 240 vzorov, ktoré sa vydali aj v knižnej podobe.

Citujeme z tejto knihy.

„Abov. Údolie Hornádu, výbežky pohorí Cserehát, a Zemplínskych vrchov. Pekný kraj! Jeho úrodná pôda sa postarala o ľudí. Poskytla prácu na všetky dni roka, rovnako na leto aj na zimu. Konope, vypestované v lete, ženy a dievčatá v zime spracovali a potom priadli, namotávali a tkali. Tieto tkaniny z Abova sú „abovské kvety“.

Pestovanie a spracovanie konope bolo v abovských dedinách zvykom. Vedľajšie ramená rieky Hornád a na konci dedín nachádzajúce sa močidlá zabezpečovali 8-10 dňové močenie „vyrastenej“ konope. Počas slnečných jesenných dní, skoro zo všetkých dvorov bolo počuť cvakavý zvuk trlice. Takto vytrepané konope sa zmäkčovalo v „kadi“. Tieto trepačky fungovali popri mlynoch. Konope sa lámalo rôznym spôsobom. Napríklad konope zviazané do malých snopov sa dlhé hodiny lámalo obrovskou drevenou latou - ako v mažiari alebo sa lámalo železným valcom na betónovom základe.

Následne sa konope „česalo“. Česačka bola doska, v strede ktorej boli nahusto vedľa seba železné ostré kince s dĺžkou 8-10 cm. Viackrát sa vlákna cez česačku preťahovali a tak sa oddelili pekné dlhé vlákna od kratších menej kvalitných.

Ďalšou prácou bolo pradenie. Priadlo sa na *gužaji*. Rozšírenejšia bola „prisedná praslica“, ale bolo veľa aj „praslic spojených s kolovratom“. Niť sa nakrúcala na vretienko. Pomocou praslic spojených s kolovratom bola práca rýchlejšia, lebo tie sa poháňali nohou. „Kúdeľ“ zaviazali s peknou farebnou stuhou na hornú časť palice. Pomocou prstov z kúdele vyťahovali niť a pravou rukou pomocou vretienka namotávali. Upradenú niť „zmotali“ a zviazali do „pásma“. *Motovidlo* je drevená pomôcka, na ktoré sa namotávala niť z vretienka. Jedno pásmo znamenalo 63 nití na motovidle. Bolo to vlastne aj meradlom. Následne sa niť natáčala a nakrúcala na drevenú kotúľku. Kotúľka bola drevená rúra, ktorá na dvoch koncoch mala drevený disk, aby sa niť nezošmykla. Potom už chýbalo iba snovanie, čo ale vedelo urobiť iba málo ľudí. Vo všeobecnosti jedna-dve ženy v dedine. K nim chodili všetci snovať pradená. Tieto ženy mali doma postavené snovadlá. Snovadlo sa otáčalo okolo svojej osi a malo štyri ramená s dĺžkou asi 1-1 m. Z kotúľky sa niť navíjala na snovadlo. Práca vyžadovala veľkú odbornosť, nakoľko práve tu sa rozhodlo o viacerých vlastnostiach plátna. Napr. koľko bude „osnov“. (Jedna osnova je 5 m plátna.) Bola aj taká dedina, kde jedna osnova znamenala 4 m plátna. Ďalej jej šírka, pružky, atď. Potom bolo potrebné už len „natiehnúť“ niť na „sátváru“ – teda na krosná. Bola to tiež ťažká úloha. Krosná boli z drevenej konštrukcie. Zaberali aj polovicu izby. Najdôležitejšou časťou boli 2 nitelnice, brdo a podnože. Nite bolo treba po jednom natiehnúť najprv do nitelnice, potom do brda. Natiahnutie niekedy trvalo aj celý deň. Následne sa mohlo začať tkať.

Do začiatku jarných prác bolo treba ukončiť tkanie. Na Veľkú noc už nemohli ostať krosná v izbe.

Z konope sa vyrábali kvalitatívne tri druhy nití. „**Povesná**“ to boli vlákna mäkké rovné a jemné, potom boli „**menej kvalitné**“, tie boli hrubšie, a „**stupy**“ boli najtvrdšie.

Zo stupy sa vyrábali vrecia, plachciny

Z menej kvalitných sa vyrábali uteráky, hrubé plachty, kusy na používanie v kuchyni, napríklad utierky, plachty na tvaroch, vrecia na múku, plachty používané na nosenie niečoho, batôžteky, zajdy, plachty na dvere.

Z nite, tzv. povesná sa vyrábala pekná tenká tkanina. Často sa tkali spoločne s továrenskou bavlnou, to bolo balvnené plátno, ktoré sa volalo „polobavlnené“. Pri nej bola osnova z bavlny a „výplň“ (útká) z konope. Tkali sa aj také vlákna, kde osnova aj výplň bola zo snehobielej továrenskej bavlny. Nazývalo sa to ako bavlnené plátno alebo „čisto bavlnené“. Pre vzory sa používali farebné nite.

Tkali sa jednoduché, ale aj vzorované plátna. Prekrásne vzory sa vyhotovovali dvojakou technikou.

Prvá: keď namiesto dvoch nitelnic používali 3, 4, 5 alebo viac nitelnic. Najrozšírenejšie bolo „štvornitelnicové“ plátno. Otvory sa vytvárali s nepriamym pohybom nitelnice – pomocou nôh. Jedna útková niť prechádzala krížom raz pod osnovnou niťou a raz nad osnovnou niťou, kým pri nasledovnej polohe nitelnice je to opačne. Toto je „nohou vyrobené plátno“.

Druhá technika je „vyberané prúžkované“ alebo „doskové“ plátno. K tejto technike bola potrebná asi 1 m dlhá a 10-20 cm široká doska. Pomocou dosky sa vyberali vlákna, resp. menili otvor podľa vzoru a ťažovali do neho farebnú alebo bielu niť.

Dokázali utkať prekrásne plátna. Aj dnes sa môžeme pokochať na plátnach so vzormi okna, tekvicových semiačok, ale boli aj plátna ažúrované, prúžkované dlhé, s priečnymi pásikmi, so vzorom hrášku, štvorlístka, kockované, s osím hniezdom, atď. Na plátna s peknými vzormi sa na konce vtkal ešte jeden alebo viac farebných pruhov. Základ týchto vzorovaných látok nebol vyberaný, len ho utkali na jemno, nechali tam „parast“. Tkaniny v Above boli väčšinou prúžkovaného vzoru. Tieto kusy sa označovali ako „vyberané prúžkované“.

Popri prúžkovaných vzoroch obľubovali aj „vrstvené“ motívy. To boli väčšinou vzory „ruží“. V tomto prípade sa farebné nite dávali iba k jedinému motívu a tak tieto vzory mohli vyhotovovať aj viacfarebne.

Tieto pekné vzory si zaslúžia, aby sa zachovali pre budúce generácie, aby ich mohli využiť a použiť aj v budúcnosti.

Gazdiné z dedín si sami vyrábali potrebné textilie pre celú rodinu, s výnimkou vrchného ošatenia. Na každodenné použitie tkali jednoduchšie jemné plátna. Vyrábali sa z neho košeľe pre mužov, gate, pendele a posteľné plachty .

Do uterákov, utierok, vriec sa vtkal červený alebo modrý prúžok.

Slávnostné oblečenie bolo veľmi pekne ozdobené. Každá významná udalosť v živote mala svoj charakteristický tkaný kúsok.

Abov má veľmi bohatý výber vzorov. Aj v iných krajoch možno nájdeme podobné, poprípade rovnaké motívy, ale predsa pre tento región sú charakteristické Abovské vzory. Hviezdy, kvety, ktoré sa objavujú na viacerých miestach, sú v tomto regióne doplnené charakteristickými motívami.

Objavujú sa vzory ako, hviezda, kvet, ruža, klinček, fuksia, tulipán, vtáčiky, chrobáčky, čerešňa, atď. Viackrát sa stretávame s motívmi stĺpov a oblúkov, ktoré majú gotický nádych. Ako som už spomenula, v prvom rade sa používal prúžkovaný vzor. Na konci tkanín sa nachádzajú prúžky, môže ich byť 1,2 alebo 3, vo väčšine sa zužujúce. S tkaninami, ktoré by boli plné vzorov, som sa stretla len ojedinele. Biely základ ale bohato zdobili vzormi a to s štvornitelnicovou alebo vyberanou prúžkovanou technikou. Na bohatosť vzorov je charakteristické, že sa objavuje až 25 druhov hviezd.

Pri kreslení som sa pokochala na veľkom množstve vzorov, lebo majú úžasnú úpravu, pravidelnosť, logiku - pretože je v nich logika -, zloženie, jednoduchosť a na základe toho všetkého, výsledkom je nekonečne elegantný a krásny vzor. Zaujímavé sú variácie. Tieto vzory

sa vyhotovovali buď z pamäti alebo na základe iného kusu - predlohy. Ak sa robili spamäti, bola tam možnosť chyby. Tkáčky mali obdivuhodný zmysel pre krásu a pre návrh vzorov. Do úvahy musíme brať aj to, že to mohla byť jednoduchá žena, bez vzdelania. Ak tkala na základe iného vzoru, tak sa pokúsila presadiť svoju individualitu a niečo zmeniť na pôvodnom vzore. Tieto vzory sa odovzdávali z „pokolenia na pokolenie“, tak ako ľudové piesne a ľudové rozprávky. Náčrt si nerobili nikdy.

Tieto vzory je možné použiť aj pri dnešných kúskoch s technikou krížových stehov a pod. Ozdobný pásik bol vo väčšine prípadov červený, občas svetlomodrý alebo čierny. Objavil sa aj ružový alebo viac svetlomodrý pásik. Pri vzore vrstvenej ruže listy boli zelené, kvety farebné, ale objavila som aj viac takých vzorov, kde vzor ruže je jednofarebne červený.

Žiaľ, dnes už ženy nevyrábajú tkaniny s vyberaným prúžkovaným vzorom. Pomaličky sa dostáva do zabudnutia aj metóda výroby. Je čoraz menej pekných tkaných kúskov. A tiež sa znižuje počet starších žien, ktoré by nám mohli „porozprávať“ o spracovaní a využití konope. Aj teraz tkajú ešte na viacerých miestach, ale už len koberce. Aj tieto sú pekné! Sú obľúbené na trhoch, radi ich kupujú, hlavne na dekorácie chatiek a prázdninových domov.

Zdokumentovanie týchto vzorov je to najmenej, čo môžeme spraviť pre ich zachovanie.”

Sándorné Szabó